

TIBBÎ VE ŞIFALI BİR BİTKİ

DATURA

Bilâl GÜRBÜZ*

Tıbbî ve şifalı bitkilerin öneminin gün geçtikçe arttığı bilinen bir gerçektir. Sentetik ilaçların, giderek pahalalanması ve halkın alım gücünün bunu karşılayamaması, hayatî önem taşıyan çoğu ilaçların istendiği anda bulunamaması, kullanımdan sonra istenmeyen bazı yan tesirlerinin ortaya çıkması ve zamanla kullanıma sonucu bazı ilaçlara bağışıklık kazanılması gibi olumsuz etkileri nedeniyle, son yıllarda halkın bitkisel ilaçlara olan ilgisi artmıştır. Ayrıca sentetik ilaçların hammaddesini oluşturması ve ihracat imkânının da bulunması, bu bitkilere ayrı bir önem kazandırmaktadır.

İnsanoğlu, varoluşundan bu yana hastalıkların tedavisinde, tabiatta kendiliğinden yetişen şifalı bitkileri kullanmıştır. Tarihi belgeler incelendiğinde Sümerlerin, Asurların ve Mısırlıların hastalıkların tedavisinde şifalı bitkilerden faydalandıkları görülmektedir. Hititler döneminden beri Anadolu'da adaçayı, afyon, kendir, kenevir, kitre, mahlep, mazi, meyan-kökü, palamut, salep, siğla yağı ve sumak gibi 20 kadar drog elde edilip ilaç veya baharat olarak kullanılmaktadır.

Bugün de batılı doktorların çoğu, sebze, meyve ve şifalı bitkiler için, onların önemini belirten konuşmalar yapmakta ve kitaplar yazmaktadırlar. Hâlen Avrupa ülkelerinde, Amerika'da, Japonya'da ve diğer bazı ülkelerde, eczanelerin yanısıra "Drogshop" denilen dükkânlarda, şifalı bitkiler, belirli standartlarda hazırlanmış, ambalajları yapılmış olarak kontrol altında satışa arz edilmektedir.

Ülkemiz, tıbbî ve şifalı bitkilerin büyük çoğunluğunun gen kaynağıdır. Bununla beraber, bu zengin tabii kaynaklardan yeterince faydalanabildiğimiz söylenemez. Bu bitkilerden biri olan datura, yurdumuzda yabancı olarak çeşitli türlerinin yetişmesi, alkaloit kaynağı olması, kolaylıkla kültüre alınabilmesi ve ihracat imkânının bulunması gibi özelliklerinden dolayı, üzerinde durulmaya değer bir bitkidir.

Çiçeklenme devresindeki datura bitkisi.

noxia, *D. metel*, *D. arborea* ve *D. tatula* türleri de bulunmaktadır.

Datura, Doğu Hint Adaları'nda kullanılan yöresel bir isim olup, Peru elması ya da dikenli elma olarak da bilinmektedir. Datura için, yurdumuzun değişik bölgelerinde halk arasında boruçiçeği, tatula, bengildek, şeytan elması, büyüotu gibi isimler kullanılmaktadır.

Türlere göre değişmekle beraber bitki, 50 ilâ 200 cm arasında boylanabilir. Kazık köke sahip olup, dalanma yeteneği fazladır. Türler arasında morfolojik yapı bakımından bazı farklılıklar bulunmaktadır. *D. stramonium* ve *D. innoxia* türlerinde meyvelerin üzerleri dikenli olmasına rağmen, *D. metel* türünde meyve dikensizdir. Meyve şekli ve bitki tüylülüğü yönünden de türler arasında farklılıklar görülür. Yapraklar oldukça büyük olup, 10 cm'ye kadar uzanan bir sap ile gövdeye bağlanır. Çiçekler genelde beyaz renkli olup, yaprak koltuklarında tek olarak bulunur. Bitkinin bütün kısımları, hoşagitmeyen bir koku yayar.

DATURA BİTKİSİNİN ÖZELLİKLERİ

Tubiflorae takımının Solanaceae familyasına ait olup, Latince ismi *Datura stramonium* L.'dir. Datura cinsine bağlı bazı literatürlere göre 15, bazı literatürlere göre de 24 türün bulunduğu belirtilmektedir. Ülkemizde en fazla, tek yıllık bir tür olan *Stramonium*'a rastlanmaktadır. Bu tür dışında ülkemizde *D. in-*

BİTKİDEN FAYDALANMA YÖNLERİ

Datura, her şeyden önce tıpta önem taşıyan alkaloitlerin kaynağı olması bakımından değerlidir. Skopolamin alkaloidinin tıpta spazm tedavisinde büyük önem kazanması ve ilaç sanayinin, bu alkaloidi bitkisel kaynaklardan sağlamak zorunda olması nedeniyle, skopolamin oranı yüksek bitkiler araştırılmıştır. Son zamanlarda, Solanaceae familyasından Avustralya kökenli *Duboisia* cinsine dahil türler ve

* A.Ü.Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü Araştırma Görevlisi.

datura türleri yukarıda belirtilen amaç için kullanılmaktadır. *Duboisia* cinsine ait türler, yüksek oranda alkaloid ihtiva etmelerine rağmen (yaklaşık % 2 civarında), çok yıllık, çalimsı yapıda olmaları ve uzun vegetasyon sürelerine ihtiyaç göstermeleri sebebiyle amaca uygun değildir.

Datura bitkisinin yaprakları, tohumları, sapları ve kökleri drog olarak kullanılmakta olup, bu droglardan skopolamin alkaloidinin yanısıra hiyasiyamin ve atropin alkaloidleri de elde edilmektedir.

Literatürlere göre, *D.stramonium* türünün tohumlarında total alkaloid oranı % 0,12-0,52 arasında, *D.innoxia*'nin tohumlarında ise % 0,17 kadardır. Yurdumuzda bu konuda yapılan bir araştırmada, *D.innoxia* türünün tohumlarında ortalama % 0,52 kadar total alkaloid tespit edilmiştir. Yine literatürde *D.mel* türünün tohumlarında % 0,2-0,5 oranlarında skopolamin alkaloidi bulunduğu ve teknik olarak bu alkaloidin elde edilmesinde bu türün kullanıldığı belirtilmektedir.

Bitkinin yapraklarında türlere göre değişmekle beraber % 0,2-0,6 arasında, ortalama % 0,3 oranında alkaloid bulunmaktadır. Bitkinin köklerinde ve çiçeklerinde de alkaloid bulunmaktadır. Kısaca bitkinin tüm kısımları az ya da çok alkaloid ihtiva etmektedir.

Datura bitkisinden elde edilen drogların çeşitli kullanım alanları vardır. Spazmları çözücü etkiye sahiptir. Astım nöbetlerinde acıyı dindirmek amacıyla, yaprakları yalnız olarak veya adaçayı ile karıştırılarak içilir. Boğmacada, siyatikte, hemeroidlerde, yanıklarda, bazen şiddetli ülser sancılarında da aynı şekilde acıyı dindirmek amacıyla kullanılır. İdrar tutama durumlarında da etkilidir. Gözbebeğini aşırı derecede büyütür, susuzluğu artırır, gırtlakçı kurutur, yutmayı zorlaştırır ve uykusuzluğu artırır. Kullanılan dozları artırıldığında baş dönmelerine, bayımlara, carpıntıya, şiddetli sayıklamalara, kızıl hastalığına

Dikenli datura meyvesi.

olduğu gibi hayâl görmelere sebep olur. Yüksek dozlarda öldürücü olmaktadır. Fazla kullanım sonucu kuvvetten düşme, baygınlık, hızlı çarpıntı ve sayıklamalar başlar; daha sonra bunu ölüm izler. Bitkinin bütün kısımları, hatta yakılarak içilen yaprakları dahi toksik etkiye sahiptir. Deri tarafından emildiğinde epidermis tabakasının soyulmasına sebep olur. *Datura* zehirli bir bitki olduğundan, rastgele kullanılmamalı, alınacak dozlar minimum düzeyde tutulmalıdır.

DATURANIN TARIMI

Datura, tropik ve subtropik bölgelerin bir bitkisi olduğundan sıcaklığı sevmektedir. Tarlaya ekimin yapılabilmesi için, toprak sıcaklığının 8-10°C'nin üzerine çıkması gerektirir. Donu dayanıklı değildir. Ekimden sonra bölgede don olayının meydana gelmesi, bitkinin ölümüne sebep olur. Ayrıca hızlı büyüme safhasındaki kuraklık ve serin hava ile tohumların olgunlaşması sırasındaki yağmurun, bitkinin büyümesini ve alkaloid birikimini geciktirdiği belirtilmektedir.

Datura, toprak istekleri bakımından fazla seçici olmakla beraber orta rutubetli, nõtür yapılı, fazla ağır olmayan ve bitki besin maddelerince zengin olan topraklarda daha iyi gelişir.

Datura, zehirli bir bitki olduğu için, hasat zamanında dikkat edilmeli ve toplama sonunda eller iyice yıkanmalıdır.

SONUÇ

Dünyada ve yurdumuzda tıbbî ve şifalı bitkilere gösterilen rağbet giderek artmaktadır. Batıda herhangi bir sunî renklendirici ile muamele görmemiş, sunî tatlandırıcı katılmamış ve hatta herhangi bir metotla işlenmemiş saf ürünler, benzerlerinden çok daha yüksek fiyatla alıcı bulmaktadır. Amerika'da bitkisel çay pazan 200 milyon dolardır. Almanya'da son yıllarda en fazla gelişme gösteren sektör ünvanını bitkisel droglar almıştır. Ülkemiz de bu gelişen sektör içerisinde yerini almaya başlamıştır. İhracatını yaptığımız bitkisel drogların sayısı bir hayli fazladır. Adaçayı, anason, defne yağı, gül yağı, gül suyu, keçi boynuzu, kekik, nane, siğla yağı, safran, sumak, çöven, meyan kökü, ihracatını yaptığımız ilk akları gelen bitkisel droglarımızdır. □

Kişinin, doğruyu keşfedebilmesi için, tüm seçenekleri görmesi gerekir. Bırakınız herkes pazar yerine, kendi düşünce ürününü getirsin. Kösteklemeyin, destekleyin. Piyasaya, yanlışların sürülmesinden de ürkmeyin. Akılcı bir yaratıktır insan. Nasıl olsa, doğruya ulaşır.

Filozof John Milton, Tarih 1644